

דרך ה' לרמח"ל חלק א' פרק ב

ד. והנה לשיהיו במציאות העניינים השונים האלה של שלמות וחסרון שזכרנו, ותמצא הברייה שזכרנו בתכונה שהיא צריכה להיות - פירוש: באפשרות לשני העניינים וביכולת עליהם, שיקנה השלמות ויעדר מן החסרונות - ושימצאו לו האמצעים לדבר הזה - פירוש: לקנות זה השלמות, הנה ודאי שפרטים רבים ושונים צריך שימצאו בבריאה, ויחסים רבים בין הפרטים האלה, עד שיצלח התכלית המכוון בה. ואולם הברייה אשר התעתדה לעניין הגדול הזה, דהיינו לדבקות בו יתברך, כמו שביארתי, היא תקרא העיקרית שבכל הבריאה, וכל שאר מה שימצא במציאות לא יהיה אלא עוזר באיזה צד או באיזה בחינה אל התכלית לשיצלח וימצא, ועל כן יקראו טפלים לברייה העיקרית שזכרנו.

ה. אך הברייה העיקרית באמת היא המין האנושי, וכל שאר הנבראים בין הגבוהים ממנו ובין השפלים ממנו, אינן אלא בעבורו להשלמת עניינו, לפי כל הבחינות הרבות והשונות הראויות לימצא בהם, וכמו שנכתוב עוד לפניו בסייעתא דשמיא.

והנה ההשכלה וכל המידות הטובות, הם ענייני שלמות שנמצאו להשתלם בם האדם, וענייני החומר ומידות הרעות הם ענייני החיסרון שזכרנו, שהאדם מושם ביניהם לקנות לו השלמות.

- מושפעים - גורמים היצוניים

רמב"ם הלכות דעות פרק ו: א

דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו נוהג/נוהג/כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם, הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע, ואומר אשרי האיש וגו', וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים, ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי ישב לבדו יחידי כענין שנאמר ישב בדד וידום, ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים.

- מידותינו ניתנים לשליטה – גורמים פנימיים

שמונה פרקים לרמב"ם פרק ח

לא יתכן שיהיה האדם בטבע, מתחילת ברייתו, בעל מעלה, [או] בעל חסרון, כמו שלא יתכן שיהיה האדם בטבע בעל מלאכה מן המלאכות המעשיות. אבל יתכן שיהיה בטבע מוכן אל מעלה או אל פחיתות, בשיהיו פעולות זו קלות עליו מפעולות זולתה. משל זה, שיהיה אדם שמיזגו נוטה אל היובש, ויהיה עצם מוחו זך, מעט הלחיות, הנה זה יקלו עליו הזכירה והבנת העניינים יותר מאשר על איש בעל ליחה לבנה, רב הליחות במח. אבל אם יונח אותו המוכן במיזגו אל זאת המעלה, מבלי לימוד כלל, ומבלי שיעוררו בו כח - הרי הוא ישאר סכל בלא ספק. וכן אם ילמדו ויבוננו את זה עב הטבע, רב הליחות - הרי הוא ידע ויבין, אבל בקושי וביגיעה. ועל זה האופן בעצמו יהיה איש שמוזג לבו יותר חם מן הראוי מעט, ויהיה גיבור, רצוני לומר: מוכן אל הגבורה, ואם ילומד הגבורה יהיה גיבור בקלות; ואחר מוזג לבו יותר קר מן הראוי, והוא מוכן אל רוך הלבב והפחד, ואם ילומד ויורגל לזה יקבלו בקלות, ואם תכוון בו הגבורה - בקושי יהיה גיבור, אבל יהיה אם יורגל בלא ספק.

ואמנם בארתי לך זה, כדי שלא תחשוב לאמיתיות אותן ההזיות שיבדון בעלי גזירת הכוכבים, באשר הם טוענים כי מולדות בני האדם ישימום בעלי מעלה או בעלי פחיתות, ושהאדם מוכרח על אותן הפעולות דוקא. אבל אתה דע, כי דבר מוסכם עליו מתורתנו ומפילוסופית יון, כמו שאימתוהו טענות האמת, שמעשי האדם כולם מסורים אליו, אין כופה עליו בהם, ולא מושך לו מבחוץ בשום פנים, שיטהו אל מעלה או פחיתות; אלא אם כן תהיה הכנה מיזגית בלבד, כמו שבארנו, שיקל בגללה דבר או יקשה, אבל שיחוייב או ימנע - אין בשום פנים. ואילו היה האדם

מוכרח על מעשיו - היו בטלים הצווי וההזהרה התוריים, והיה כל זה שוא גמור, הואיל ואין בחירה לאדם במה שיעשה. וכמו כן היה מתחייב ביטול הלימוד, והחינוך, ולמידת המלאכות כולן, כל זה היה הבל, הואיל והאדם אין מנוס לו בהכרח, בגלל מושכו מבחוץ, לשיטת מי שסובר כן, ממעשה פלוני שיעשהו, וממדע פלוני שידעהו, וממידה פלונית שתיקנה לו. והיה השכר והעונש גם כן עוול גמור, הן ממנו קצתנו לקצתנו, והן מה' לנו. לפי שזה שמעון ההורג לראובן, אם היה זה כפוי ומוכרח להרוג, וזה כפוי ומוכרח ליהרג - למה נענוש את שמעון? ואיך יתכן גם כן עליו יתעלה, צדיק וישר, שיענישהו על מעשה שאין מנוס לו מעשותו, ואפלו השתדל שלא יעשהו לא היה יכול? והיו גם כן בטילות ההכנות כולן עד האחרונה שבהן, מבניית הבתים, וקניית המזון, והבריחה בעת הפחד, וזולת זה, כי אשר נגזר שיהיה - אין מנוס מהיותו. וזה כולו שוא ושקר גמור, ונגד המושכל המורגש, והריסת חומת התורה, ויחוס עוול לה' יתעלה, חלילה לו מזה.

ואמנם האמת אשר אין ספק בה, שמעשי האדם כולם מסורים אליו, אם ירצה יעשה, ואם ירצה לא יעשה, מבלי כפיה ומבלי הכרח לו על כך. ולפיכך חוייבה המצוה, ואמר: "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב [ו]את המות ואת הרע... ובחרת בחיים", ונתן הבחירה לנו בזה. וחוייב העונש למי שיעבור, והגמול למי שישמע: אם תשמעו, ואם לא תשמעו. וחוייבו הלימוד וההתלמדות: +דברים יא, יט; דברים ה, א+ "ולמדתם אותם את בניכם" וכו', "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", וכל מה שבא בלימוד ובהרגל במצוות. וחוייבו גם כן ההכנות כולן, כמו שכתב בספר האמת ואמר: +דברים כב, ח+ "ועשית מעקה... כי יפול הנופל", +דברים כ, ה+ "פן ימות במלחמה", +שמות כב, כו+ "במה ישכב", +דברים כד, ו+ "לא יחבול רחים ורכב", והרבה מאד בתורה ובספרי הנביאים מזה הענין, רצוני לומר: ההכנה.

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת וישב סימן ה

(ה) ילמדנו רבינו גדול שבנאמנים איזהו, כך שנו רבותינו ג' נאמנים הן בעה"ב שמפריש מעשרותיו כראוי ואינו נחשד על התרומי ומעשר אין נאמן גדול מזה, ועני שהפקידו פקדון אצלו ולא נחשד על הפקדון אין נאמן גדול מזה, ורווק הדר בכפר בשכונות זונות ואין חוטא אין נאמן גדול מזה, אין את מוצא נאמן גדול מיוסף שהיה במצרים שכתוב בהן אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג) והוא בן י"ז שנה ולא נחשד על העריות ביותר שהיתה אדונתו עמו בבית והיתה משדלתו בכל יום ויום בדברים והיתה מחלפת ג' חליפות בגדים בכל יום ויום כלים שלבשה בשחרית לא לבשה אותם בחצי היום ובחצי היום לא לבשה בין הערבים כ"כ למה כדי ליתן עיניו בה, אמרו רז"ל פעם אחת נתקבצו המצריות ובאו לראות יופיו של יוסף, מה עשתה אשת פוטיפר נטלה אתרוגים ונתנה לכל א' וא' מהן ונתנה סכין לכל א' וא' וקראה ליוסף והעמידתו לפניו, כיון שהיו מסתכלי ביופיו של יוסף היו חותכות את ידיהן, אמרה להן ומה אתן בשעה אחת כך, אני שבכל שעה רואה אותו עאכ"ו, ובכל יום ויום משדלתו בדברים ועמד ביצרו מנין ממה שקראו בענין ותשא אשת אדוניו.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה א

אי זו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלוך כח, כיצד: הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש, ולא עבר זהו בעל תשובה גמורה, הוא ששלמה אמר "וזכור את בוראיך בימי בחורותיך", ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה, מועלת היא לו ובעל תשובה הוא, אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום א מיתתו ומת בתשובתו כל עונותיו נמחלין שנאמר "עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושב העבים אחר הגשם" שהוא יום המיתה, מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות נסלח לו.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד ב

ואמר רבי חנינא: הכל בידו שמים - חוץ מיראת שמים, שנאמר +דברים י+ : ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה.